

Bibliographische Bijdrage XIII
Beknopte Natuurlijke Historie 1794.

door

D. MAC GILLAVRY

In mijn bibliotheek bevond zich een dik kwartijn uit den jare 1794 met talrijke uit de hand gekleurde kopergravures, behelzende afbeeldingen uit de drie rijken der natuur. Elke plaat met een ongepagineerde toelichting op een zijde bedrukt. Het werk was in afleveringen verschenen en nu er bij den dood van den auteur 18 gereed waren, werden deze onder een collectieven titel uitgegeven. Wanneer de eerste aflevering verscheen, kon ik niet uitmaken. De bedoeling van de uitgave was jongeren en ook ouden van dagen in te wijden in de kennis der natuur. Men kon de platen zwart verkrijgen, om ze zelf door de kinderen te laten kleuren (naar willekeur?) of de figuren uit te knippen. Slechts enkele exemplaren werden geheel door den uitgever op de juiste wijze gekleurd in den handel gebracht.

Het geheel was dus een onderneming zooals later door Fr. Just. Bertuch in Duitschland werd gedaan en waarvoor in 1799 een Programm verscheen (zie Engelmann's Bibliotheca historico-naturalis, 1846, p. 76). Bertuch's Bilderbuch verscheen in 1801—2 en werd 1807 „umgearbeitet" herdrukt. Daaruit werden weer uittreksels uitgegeven onder den titel: Naturgeschichtliche Belustigungen, etc. speciaal bestemd voor schoolgebruik.

Het is mij niet bekend of het plan, om de Beknopte Natuurlijke Historie nog verder te laten verschijnen, gevolg heeft gehad. Het boek verscheen anoniem. De volledige titel is:

Beknopte / Natuurlijke Historie, / of / Beschrijving / en / Afbeeldingen / der / Voortbrengselen van de drie Rijken der Natuur; / behelzende: / De Dieren, Planten en Delfstoffen. / als: / De Viervoetige Dieren, Vogelen, Visschen, Gekorvene, / Kruipende en halfslagtige Dieren, Plant- / Dieren en Dierplanten, Boomen, Planten, / Vruchten, Kruiden, Specerijen en Gewasschen, / Bloemen, Coraalen, Mineraalen, Ertzen, / Steenen, enz. enz. / alles / Volgens de oude en latere Natuurschrijvers, en / voornamentlijk na den leidraad der Heeren *Linnaeus*, / *Buffon*, *D'Aubenton*, *Pallas*, *Vosmaer* en andere beroemde Natuur-onderzoekers samengesteld. / 1ste tot 18de Aflevering. / Te Amsteldam, bij / A. B. Saakes. / MDCCXCIV.

De meeste platen hebben links boven den naam der behandelde afdeling in het Hollandsch, rechts boven in het Fransch b.v. Vogels en Oiseaux. Hier wil ik slechts de behandelde insecten opgeven. Alleen vermeld ik, dat op de eerste vogelplaat onder fig. 3 de *Dronte* of *Dodo* is afgebeeld. Daarvan zegt hij:

No. 3. De Dronte, — Dit mismaakte Dier leeft ook in de heete Ylanden van Oostindiën eenzaam in Moerassen. Hy heeft over het gansche Lyf zeer zachte graauwe Vederen, en zyn staart is een bosje Veeren evenals de Struis. Voor op den Snavel heeft hy een roode Vlak en in de staart en Vleugelveeren een wynig geel.

Men zou er uit op moeten maken, dat de Dronte toen al aan het uitsterven was, daar hij het dier eenzaam noemt; met de heete ylanden van Oostindiën worden hier bedoeld de Afrikaansche eilanden Mauritius etc.

In Bertuch deel I staat nog een dergelijke Dronte afbeelding, daar kon ik kort voor zijn dood A. C. Oudemans nog op attent maken.

Het getal der insectenplaten, waaronder ook de kreeftachtigen worden opgenomen, bedraagt negen.

- Plaat I. De Zydeworm. In zyn geheele Verandering.
 Plaat II. De Byen.
 Plaat III. Schadelijke Insecten. Uit heete Landen.
 No. 1. De Groote Surinaamsche Spin.
 No. 2. Een Tarantel.
 No. 3. De Oranje of Curacaosche Spin.
 No. 4, 5, 6, De Schorpioen.
 Plaat IV. Merkwaardige Insecten.
 No. 1. De Lantarendrager.
 No. 2. De reizende Springkhaan.
 No. 3. het wandelende Blad, of de Vang-springkhaan.
 No. 4. De Cicade.
 No. 5. De Hercules-Kever.
 No. 6. De Mey-Kever.
 Plaat V. Kostbaare Insecten.
 No. 1. De Cochenille (*Coccus Cacti*, Linn.).
 No. 2. De Kermès (*Coccus Ilicis*, Linn.).
 Plaat VI. Aanmerkelyke Kreeften.
 No. 1. De Zee-Hommer.
 No. 2. De Krabbe.
 No. 3 en 4. De Moluksche Kreeft.
 Plaat VII. Merkwaardige Insecten.
 No. 1. De Landkrab (*Cancer ruricola*, Linn.).
 No. 2. De Bernards-Kreeft, of Soldaat (*Cancer Eremita*, Linn.).
 No. 3. De Zeeslekken-Kreeft (*Cancer Eremita*, Linn.).
 No. 4. De Zand-Kreeft (*Cancer arenarius*, Linn.).
 Plaat VIII. Zonderlinge Insecten.
 No. 1. De Indiaansche Scolopender (*Scolopendra Morsitans*, Linn.).
 No. 2. De Amerikaansche Pillenkeever. (*Scarabaeus Pillulanus*, Linn.).
 No. 3. De Fluweel Mier. (*Formica Villosa Coccinea*). [wel een *Methoca*, McG.]
 No. 4. De Mieren-Leeuw (*Myrmeleon formicularis*, Linn.).
 Plaat IX. Nuttige Insecten.
 No. 1. De Gummilac Wurm. (*Coccus Ficus*).
 No. 2. De Galwesp. (*Cynips quercus folii*).

In verband met de mededeelingen, die in de Entomol. Berichten zijn verschenen over de pillenmakende mestkevers, lijkt het mij wel aardig hier te vermelden, wat onze anonyme auteur in 1794 daaromtrent te vertellen heeft. Uit welke bron hij geput heeft, kan ik niet nagaan. Zijn „Pillenkeever” is blijkbaar een of andere *Phanaeus*.

Pl. VIII. No. 2. De Amerikaansche Pillenkeever. (*Scarabaeus Pillulanus*, Linn.). a. Het Wijfjen. b. Het Mannetje.

De *Pillenkeever* is eene soort van *Mestkever*, en heeft zyn naam daarvan bekomen, wijl veelen gezelschaplijk te samen leven, en onophoudelijk bezig zijn, om uit verschen mest van Dieren, kogeltjens of pillen te maken, in elk van welke zij een Eitjen leggen, en het zelve met veel moeite met de achterste pooten voortslepen en in de aarde graaven. Zulk een kogeltjen is dikwijls 6 of 7 maal grooter dan de *Keever* zelf, en dan helpen veelen elkander om het zelve ter plaatse waar ze het hebben willen, te brengen. De Wijfjens zien 'er zwart uit, maar de Mannetjes van welken 'er slegts weinige bij zulk een *Kever-Colonie* zijn, hebben een hoorn, en schoone groenglansige vleugelschilden en een hoogrood witgespikkeld borstschild.

Fig. a vertoont het wijfje met de achterpooten een mestbal voortslepend.

Bergen (N.H.), Oct. 1945.